

Goran P. Ilić*
Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu

MARGINALIJE UZ ZAKON O ODGOVORNOSTI PRAVNIH LICA ZA KRIVIČNA DELA

Apstrakt: Iako je proteklo skoro dve godine od kada je Republika Srbija zakonski uredila materiju odgovornosti pravnih lica za krivična dela, u praksi do sada nije bilo slučajeva primene tih zakonskih odredaba. Razlozi za to su brojni, a jedan od njih su svakako i nova normativna rešenja koja optiku krivičnog prava, tradicionalno usmerenu ka individualnoj subjektivnoj odgovornosti fizičkog lica kao učinioca krivičnog dela, pomeraju ka pravnom licu i specifičnostima koje proizilaze iz toga. Zbog toga je u ovom radu učinjen osvrt na neke od novih pravnih ustanova, i to pre svega one iz oblasti materijalnog krivičnog prava.

Razmotren je, najpre, krug krivičnih dela za koja može odgovarati pravno lice, a zatim i pravna lica o čijoj se odgovornosti može raspravljati u krivičnom postupku. Pažnja je potom usmerena na tumačenje značenja dva osnovna subjekta krivičnog dela – na odgovorno lice i pravno lice. Iako se pomenuta lica uobičajeno pojavljuju kao „izvorni“ i „izvedeni“ učinilac krivičnog dela, postoje situacije u kojima se samo jedan od njih može izvesti pred lice pravde. Na kraju rada su analizirane specifičnosti u vezi sa krivičnim sankcijama koje se mogu izreći pravnom licu, pri čemu je posebna pažnja posvećena „smrtnoj kazni“ tj. prestanku pravnog lica.

Ključne reči: pravno lice, odgovorno lice, krivično delo, krivične sankcije.

I

U uporednom pravu postoje dva sistema pomoću kojih se određuju krivična dela za koja mogu da odgovoraju pravna lica. Prvi je sistem generalne klauzule koji predviđa odgovornost pravnih lica za sva krivična dela koja mu, s obzirom na njihovu prirodu ili vrstu propisane sankcije, mogu biti stavljena na teret. Drugi sistem podrazumeva taksativno nabranje krivičnih dela za koja može odgovarati pravno lice.¹ Od prigovora koji se upućuju sistemu generalne klauzule trebalo bi pomenuti onaj po kojem takvo rešenje, iako nesumnjivo praktičnije, izaziva određenu pravnu nesigurnost.² Kudikamo brojnije primedbe se iznose na sistem taksativnog nabrajanja krivičnih dela. Svakako najvažnija se odnosi na nedoslednost zakonodavca u

* vanredni profesor, sudija Ustavnog suda Republike Srbije, gilic@ius.bg.ac.rs

1 J. Pradel /2002/: *Droit pénal comparé*, 2 édition, Dalloz, Paris, str. 361.

2 D. Derenčinović /2003/: *Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela: s uvodnim napomenama, komentarskim bilješkama, pojmovnim kazalom i prilogima*, NOCCI d.o.o., Zagreb, str. 45.

izboru krivičnih dela za koja može odgovarati pravno lice. Iako se to najčešće čini vođenjem računa da li krivično delo može da bude izvršeno u ime, za račun ili u korist pravnog lica,³ događa se, na šta je ukazivano u italijanskoj doktrini,⁴ da koncept odgovornosti pravnih lica nije primer krivičnim delima u odnosu na koja se ova odgovornost može utvrđivati. O nedostacima ovog modela rečito svedoče iskustva zemalja koje su ga izvorno prihvatile, da bi ga kasnije zamenile sistemom generalne klauzule. Tako se u francuskom pravu od 31. decembra 2005. godine, umesto načela specijaliteta (*le principe de spécialité*) koje se zasniva na taksativnom navođenju krivičnih dela, primenjuje odredba koja dozvoljava progon pravnih lica za sva krivična dela, izuzev onih iz oblasti štampe i audiovizuelnih komunikacija.⁵

Naš zakonodavac se opredelio za sistem generalne klauzule, tako da je u članu 2 Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela⁶ (u daljem tekstu: ZOPLKD) propisano da pravna lica mogu odgovarati za krivična dela iz posebnog dela Krivičnog zakonika i drugih zakona, ako su ispunjeni zakonom propisani uslovi za odgovornost pravnog lica. Prvi deo navedene zakonske odredbe je načelnog karaktera i predstavlja osnov za odgovornost pravnog lica za bilo koje krivično delo propisano u Krivičnom zakoniku ili sporednom krivičnom zakonodavstvu. Međutim, završni deo člana 2 ZOPLKD je od ključnog značaja za mogućnost „pripisivanja“ određenog krivičnog dela pravnom licu, jer su u pitanju posebni uslovi, sadržani u članu 6 ZOPLKD, koji su neophodni za primenu zakonskih odredaba o odgovornosti pravnog lica za krivična dela.

Pored kruga krivičnih dela, zakonodavac je odredio i subjekte kojima se može staviti na teret krivično delo. Reč je o pravnom licu i odgovornom licu. Kada se radi o pravnom licu, do primene zakonskih odredaba može da dođe samo u odnosu na organizacije koje imaju status pravnog lica. Na takav zaključak upućuje naziv Zakona, kao i član 1 ZOPLKD koji kao predmet zakonskog regulisanja predviđa uslove odgovornosti pravnih lica za krivična dela, krivične sankcije koje im se mogu izreći i pravila postupka u kojem se odlučuje o njihovoj odgovornosti. Odredba člana 5 tačka 1 ZOPLKD ne daje autonomni pojam pravnog lica, već upućuje na domaće propise koji određuju koja organizacija se smatra pravnim licem.

Da bi određena organizacija stekla status pravnog lica potrebno je da ispuni sledeće kumulativno postavljene uslove: a) da je pravno urediva, b) da je pravno dopustiva i v) da joj pravni poredak prizna mogućnost da stiče prava i preuzima obaveze.⁷ Ovaj poslednji uslov se određuje kao pravna sposobnost organizacije i predstavlja kriterijum razlikovanja pravnog lica od organizacije koje nema pravni status. Svoj pravni subjektivitet, sačinjen od pravne, poslovne i deliktne sposobnosti, pravno lice stiče priznanjem od strane države. Organizacije koje nemaju pravnu

3 I. Bele, M. Deisinger, V. Balažić /2000/: *Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja (ZOPOKD) s komentarjem*, Gospodarski vestnik, Ljubljana, str. 65.

4 J. Baucells Lladós, C. Mauro /2009/: *Vers l'introduction de la responsabilité pénale des personnes morales en droit espagnol, Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, n° 4, Paris, str. 826.

5 M. E. Cartier /2005/: *Kaznenopravna odgovornost pravnih osoba u francuskom pravu, Hrvatski letopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 12, br. 2, Zagreb, str. 285, 286.

6 Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela ("Službeni glasnik RS", broj 97/2008).

7 O. Stanković, V. V. Vođinelić /2004/: *Uvod u građansko pravo*, Nomos, Beograd, str. 71, 72, 91.

sposobnost, poput ortakluka ili tajnog društva, ne mogu da odgovaraju za krivična dela, jer nemaju svojstvo pravnog lica.⁸

Za krivično delo može da odgovara i strani pravni subjekt pod uslovom da se po pravu Republike Srbije smatra pravnim licem (član 5 tačka 1 ZOPLKD). Državna pripadnost pravnog lica se određuje na osnovu sedišta pravnog lica. Pod sedištem se podrazumeva mesto gde se nalazi središte delatnosti i upravljanja organizacije, a u slučaju sumnje, mesto gde se nalazi rukovodstvo organizacije.⁹ Kada je reč o privrednim društvima, u našem pravu je prihvaćen koncept tzv. stvarnog sedišta privrednog društva i to u varijanti mesta uprave. Drugim rečima, sedište društva je mesto iz koga se upravlja poslovima društva, pa se ono može registrovati u jednoj zemlji samo ako u njoj ima sedište glavne uprave.¹⁰

U skladu sa tim se zakonske odredbe o odgovornosti pravnih lica za krivična dela mogu primeniti na stranu organizaciju koja prema našem pravu ispunjava uslove za sticanje statusa pravnog lica, bez obzira da li takav status ima i u svojoj matičnoj državi. Primer za to je ortačko društvo kojem pravni subjektivitet ne priznaju nemačko i englesko pravo, dok prema našem pravu ono stiče pravni subjektivitet od momenta registracije osnivačkog akta.¹¹ Ovakav ekstenzivni pristup objašnjava se potrebom da kriminalne aktivnosti pravnih lica budu inkriminisane i u slučaju kada ona nemaju pravni subjektivitet prema stranom pravu. Pored toga, za primenu zakonskih odredaba nebitno je da li strano pravno lice ima ogranak na teritoriji Republike Srbije, jer je reč o kriminalnoj delatnosti.¹²

Pod odgovornim licem se smatra fizičko lice kome je pravno ili faktički poveren određeni krug poslova u pravnom licu, kao i lice koje je ovlašćeno, odnosno za koje se može smatrati da je ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica (član 5 tačka 2 ZOPLKD). Ovo rešenje se oslanja na odredbu člana 112 stav 5 Krivičnog zakonika¹³ (u daljem tekstu: KZ) koja odgovorno lice određuje kao fizičko lice kojem je, s obzirom na njegovu funkciju, uložena sredstva ili na osnovu ovlašćenja, poveren određeni krug poslova u upravljanju imovinom, proizvodnji ili drugoj delatnosti ili u vršenju nadzora nad njima ili mu je faktički poveren određeni krug poslova. Bez obzira na sličnosti, trebalo bi voditi računa da odgovorno lice iz člana 112 stav 5 KZ može da učini samo ona krivična dela u čijem zakonskom opisu je to izričito navedeno (na primer, nepreduzimanje mera zaštite životne sredine – član 261 KZ ili izazivanje opšte opasnosti – član 278 stav 2 KZ). Na drugoj strani, odgovorno lice iz člana 5 tačka 2 ZOPLKD može da učini bilo koje krivično delo za koje pravno lice može da

8 Kod nas se pravna lica mogu razvrstati na nekoliko načina: 1) prema strukturi – udruženja ili ustanove, 2) prema cilju i vrsti delatnosti – komercijalna ili nekomercijalna i 3) prema tipu svojine – jedno-svojinska ili mešovita. Podelu pravnih lica na javnopravna i privatnopravna, prihvaćenu u francuskom i nemačkom pravu, naše pravo na poznaje. O. Stanković, V. Vodinić /2004/, str. 77, 85.

9 O. Stanković, V. Vodinić /2004/, str. 90.

10 M. S. Vasiljević /2007/: *Kompanijsko pravo Pravo privrednih društava Srbije i EU*, Treće izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, JP „Službeni glasnik“, Beograd, str. 112.

11 M. S. Vasiljević /2007/, str. 164.

12 Z. Đurđević /2005/: *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela*, Narodne novine, Zagreb, str. 29, 30.

13 Krivični zakonik (“Službeni glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 (ispr.), 107/2005 (ispr.), 72/2009 i 111/2009).

odgovara, pod uslovima predviđenim ovim zakonom.¹⁴ U pitanju su dakle dva pojma odgovornog lica koja se razlikuju po sadržini i obimu, pa bi zato svojstvo odgovornog lica trebalo određivati uzimanjem u obzir zakonskih odredaba.¹⁵ Saglasno članu 5 tačka 2 ZOPLKD, fizičko lice ima status odgovornog lica ako mu je a) poveren određeni krug poslova u pravnom licu ili je b) ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica. Slično kao i u članu 112 stav 5 KZ, za određivanje pojma odgovornog lica trebalo bi koristiti kriterijum samostalnosti u obavljanju određenih poslova,¹⁶ čemu bi trebalo pridodati i kriterijum vrste poslova koje odgovorno lice obavlja.

Svakako je manji broj odgovornih lica koja su ovlašćena da postupaju u ime pravnog lica. Reč je o licima koja obavljaju rukovodeće poslove u pravnom licu, što se utvrđuje na osnovu zakonske regulative, akta o imenovanju i izbora na određenu funkciju.¹⁷ To lice najčešće i ne obavlja neposredno neki posao, već ga organizuje, odlučuje kome će ga poveriti, naređuje drugima što da rade i daje im za to potrebna uputstva i nadzire kako obavljaju povereni posao.¹⁸ Pored lica ovlašćenog da postupa u ime pravnog lica, zakonodavac pominje i lice za koje se može smatrati da postupa u ime pravnog lica (član 5 tačka 2 *in fine* ZOPLKD). Reč je o pretpostavljenom ovlašćenju koje se javlja kada treće lice, navedeno ponašanjem pravnog lica, osnovano smatra da odgovorno lice ima ovlašćenje da postupa u ime pravnog lica, iako ga u stvari nema.¹⁹ Prema mišljenju pojedinih autora ova situacija je slična neotklonjivoj stvarnoj zabludi.²⁰

Status odgovornog lica ima i fizičko lice kome je pravno ili faktički poveren određeni krug poslova u pravnom licu. Reč je o *questio facti* koje se ocenjuje u svakom konkretnom slučaju, pri čemu se uzimaju u obzir unutrašnji propisi pravnog lica i, naročito, činjenica da su im odgovorna lica koja su ovlašćena da postupaju u ime pravnog lica poverila određene poslove. Osnov za poveravanje može da bude pravni posao, ali i faktička okolnost da je neko obavio određeni posao. To će biti kako u slučaju kada se nekom licu koje je zaposleno u pravnom licu povere, bez odgovarajućeg pravnog osnova, poslovi za koje ono nije nadležno, tako i kada se nekom drugom fizičkom licu koje nema status zaposlenog povere određeni poslovi, a pri tom se ne radi o ugovornom odnosu.²¹

S obzirom da je pojam odgovornog lica zasnovao na pretpostavljenom ovlašćenju za postupanje u ime pravnog lica, kao i na činjenici pravnog ili faktičkog poveravanja određenog kruga poslova u pravnom licu, zakonodavac je značajno proširio osnov odgovornosti pravnih lica za krivična dela.²² Zbog toga bi prilikom utvrđivanja da li

14 Z. Đurđević /2005/, str. 43.

15 Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković /2007/: *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, Štamparija „Obod“ ad Cetinje, Cetinje, str. 22, 23.

16 Z. Stojanović /2006/: *Komentar Krivičnog zakonika*, JP „Službeni glasnik“, Beograd, 310.

17 Z. Đurđević, /2005/, str. 44.

18 J. Barbić /2003/: Osobe koje vode poslove kao odgovorne osobe i određenje predstavnika pravne osobe po Zakonu o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 10, br. 2, Zagreb, str. 783.

19 Z. Stojanović, R. Shine /2007/: *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, Ministarstvo pravde Republike Crne Gore, Podgorica, str. 53, 54.

20 Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, /2007/, str. 22.

21 Z. Stojanović /2006/, str. 311.

22 Z. Đurđević /2005/, str. 45.

su ispunjeni uslovi za odgovornost pravnog lica posebnu pažnju trebalo obratiti na član 6 ZOPLKD koji predstavlja *sedes materiae* za odgovornost pravnih lica.

II

Naš zakonodavac je isključio mogućnost da Republika Srbija odgovora za krivična dela (član 3 stav 1 ZOPLKD). Ovo zakonsko rešenje se temelji na činjenici da je država jedino pravno lice koje pravni subjektivitet stiče sistemom autopriznanja, odnosno samim organizovanjem.²³ To je posledica državnog suvereniteta koji se ogleda i u činjenici da *ius puniendi* pripada isključivo državi, pa je njena odgovornost za krivična dela načelno neprihvatljiva. Suprotno rešenje bi bilo protivno načelu podela vlasti, usled čega, prema shvatanju koje je holandski Vrhovni sud izneo u slučaju *Volkel*, državni sudovi nisu nadležni da razmatraju pitanje osnovanosti krivične optužbe protiv države.²⁴ Međutim, ovakav stav ne isključuje građanskopravnu odgovornost države (na primer, za učinjenu štetu).

U našem pravu su od odgovornosti izuzete i autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave, odnosno državni organi i organi autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave (član 3 stav 1 *in fine* ZOPLKD). *Ratio legis* navedene odredbe je u osnovi isti kao i kod isključenja države od odgovornosti za krivična dela. Postoji, ipak, određena razlika između te dve situacije, tako da u uporednom pravu ima primera da jedinice regionalne autonomije i lokalne samouprave odgovaraju za krivična dela koja nisu učinjena u vršenju javnih ovlašćenja. Ovakav pristup je usvojen u francuskom i hrvatskom pravu, a zasniva se na razlikovanju poslova *iure imperii* koji se sastoje u vršenju javnih ovlašćenja i poslova *iure gestionis* koji se obavljaju u privredno-poslovnoj oblasti ili u vezi sa određenim delatnostima u vezi sa funkcionisanjem pravnog lica. Prema praksi francuskih sudova,²⁵ odgovornost bi mogla da nastane za krivična dela učinjena u oblasti distribucije energije, gradskog grejanja, školskih kantina, skupljanja kućnog otpada, transporta, zelenih površina, bazena i t. sl., a bila bi isključena za krivična dela učinjena pri vođenju ličnih podataka, organizaciji izbora, utvrđivanju krivičnih dela, nadzoru nad javnim saobraćajnicama, izdavanju građevinskih dozvola, organizaciji školskih slobodnih aktivnosti i školskog prievoza itd. Izloženo rešenje ima svoje kriminalno-političko opravdanje, ali se naš zakonodavac, rukovođen principom pretežnosti, opredelio da generalno izuzme od odgovornosti regionalne autonomije i lokalne zajednice, što predstavlja stanovište koje je usvojeno i u crnogorskom pravu.²⁶

Razlikovanje poslova *iure imperii* i poslova *iure gestionis* je od značaja za odgovornost pravnih lica koja istovremeno vrše obe vrste poslova. Naime, pomenuta pravna lica ne mogu da odgovaraju za krivično delo učinjeno u vršenju javnih ovlašćenja, pod uslovom da su im ta ovlašćenja zakonom poverena (član 3 stav 2 ZOPLKD). Da bi u ovom slučaju došlo do isključenja odgovornosti pravnog lica neophodno je da budu kumulativno ispunjena dva uslova: 1) da mu zakonom bude povereno javno ovlašćenje i 2) da krivično delo bude učinjeno u vršenju javnih ovlašćenja.

23 O. Stanković, V. V. Vodinelić /2004/, str. 92.

24 D. Derenčinović, /2003/, str. 56.

25 M. E. Cartier, /2005/, str. 283.

26 Z. Stojanović, R. Shine, /2007/, str. 46.

U slučaju isključenja odgovornosti pravnog lica na osnovu člana 3 ZOPLKD, fizičko lice koje je učinilo krivično delo odgovara ako su ispunjeni uslovi koje predviđa Krivični zakonik. Slično rešenje postoji i u materiji privrednih prestupa.²⁷

Jedno od pitanja koje bi trebalo razmotriti u vezi sa odgovornošću pravnog lica za krivična dela odnosi se na mogućnost izricanja krivične sankcije pravnom sledbeniku pravnog lica. Reč je o odstupanju od klasičnih ustanova krivičnog prava, a to se objašnjava potrebom da se pravno lice spreči da prestankom ili promenom pravne forme izbegne odgovornost za krivično delo.

Iako se ne spori kriminalno-politička opravdanost takvog rešenja, u literaturi su podeljena mišljenja u vezi sa usklađenošću ovog rešenja sa pravnom prirodom i svrhom kazne kao krivične sankcije. Kritičari smatraju da su krivične sankcije, a naročito kazna, vezana za učinioca krivičnog dela i kao takve neprenosive. Primena krivične sankcije prema novonastalom subjektu ugrožava načelo pravednosti u kažnjavanju. Ovakvim rešenjem dolaze prvenstveno do izražaja standardi građanskog i trgovinskog prava, a oni se, zbog različitog standarda dužne pažnje i različitih posledica do kojih njegova povreda dovodi, ne mogu primenjivati u krivičnom pravu.²⁸

Nasuprot tome, postoji mišljenje da je reč o logičnom i celishodnom rešenju, jer sledbenik pravnog lica preuzima ne samo prava i imovinu ugašenog pravnog lica, već i njegove obaveze.²⁹ Između fizičkih i pravnih lica postoji suštinska razlika, pošto je krivica fizičkog lica lična i neprenosiva, dok je odgovornost pravnog lica zasnovana na krivici fizičkog lica. Kazne koje se izriču pravnim licima pogađaju njihovu imovinu, pa se krivična odgovornost i kazna mogu preneti na drugo pravno lice koje je preuzelo njegovu imovinu.³⁰

Naš zakonodavac je u skladu sa drugim stanovištem predvideo mogućnost da se novčana kazna, mera bezbednosti i mera oduzimanja imovinske koristi mogu izreći odnosno izvršiti prema pravnom licu koje je pravni sledbenik pravnog lica koje je prestalo da postoji (član 8 st. 1 i 2 ZOPLKD). Sa tim u vezi, treba reći da u zavisnosti od načina na koji je pravno lice nastalo, do njegovog prestanka može da dođe na osnovu propisa, akta državnog organa, ostvarenja cilja zbog kojeg je osnovano, odluke njegovih članova, smanjenja broja članova ispod propisanog broja, nestanka imovine, stečaja ili likvidacije.³¹ Prestanak o kojem govore odredbe st. 1 i 2 člana 8 ZOPLKD odnosi se na slučaj univerzalne sukcesije kada na mesto pravnog lica koje je prestalo da postoji dolazi univerzalni pravni sledbenik. Zakonodavac pri tom pravi razliku između dve procesne situacije, od kojih se prva odnosi na prestanak do kojeg je došlo pre okončanja krivičnog postupka (član 8 stav 1 ZOPLKD), dok je druga vezana za prestanak pravnog lica nakon pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka (član 8 stav 2 ZOPLKD).

27 M. Grubač, O. Perić, S. Pihler /1982/: *Osnovi prava o privrednim prestupima*, Privredna štampa, Beograd, str. 88, 89.

28 D. Derenčinović /2003/, str. 58, 59; Z. Stojanović, R. Shine /2007/, str. 74, 75.

29 Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković /2007/, str. 29.

30 Z. Đurđević /2005/, str. 62, 63.

31 Z. Đurđević /2005/, str. 59.

Jedno od pitanja u vezi sa prestankom pravnog lica pre okončanja krivičnog postupka (član 8 stav 1 ZOPLKD) odnosi se na vremenski period u kojem se ova odredba primenjuje. Početni trenutak njene primene bi trebalo vezati za vreme kada je učinjeno krivično delo.³² Na drugoj strani, izraz okončanje krivičnog postupka bi trebalo sagledati u svetlu stava 2 ovog člana koji govori o prestanku pravnog lica nakon pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka. *Argumentum a contrario* se može zaključiti da je stavom 1 člana 8 ZOPLKD uređeno pitanje prestanka pravnog lica do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka.

Određenu nedoumicu mogla bi da izazove zakonska formulacija koja predviđa da sud može da izrekne novčanu kaznu, meru bezbednosti i oduzimanje imovinske koristi pravnom sledbeniku. Sličnom rešenju koje postoji u hrvatskom pravu se prigovara da nije reč o mogućnosti, već o obavezi suda da opštem pravnom sledbeniku izrekne krivičnu sankciju i meru oduzimanja imovinske koristi kada je utvrđeno da su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi.³³ Ova primedba je donekle ublažena time što je u našem pravu donošenje odluke o krivičnoj sankciji ili meri uslovljeno prethodno utvrđenom odgovornošću pravnog lica koje je prestalo da postoji (član 8 stav 1 *in fine* ZOPLKD).

Dilema bi mogla da nastane i u vezi sa pitanjem da li se u slučaju iz stava 1 ovog člana odgovornim proglašava pravno lice koje je prestalo da postoji ili njegov pravni sledbenik. Postoji mišljenje da bi stav 1 člana 8 ZOPLKD trebalo primenjivati samo ako je pravno lice prestalo da postoji u toku postupka, što znači da je postupak pokrenut protiv njega, a nastavljen protiv pravnog sledbenika.³⁴ Ovo shvatanje neopravdano sužava vremenski period koji pokriva član 8 stav 1 ZOPLKD, pa bi zato, ako je do prestanka pravnog lica došlo nakon izvršenja krivičnog dela ili u toku krivičnog postupka, postupak trebalo pokrenuti, voditi i okončati protiv univerzalnog pravnog sledbenika.³⁵

U stavu 3 člana 8 ZOPLKD uređena je situacija u kojoj pravno lice nakon izvršenja krivičnog dela promeni pravnu formu u kojoj posluje. S obzirom da zakonska odredba govori o formi u kojoj pravno lice posluje, može se postaviti pitanje njenog domašaja. Iako će ona biti primenjivana prvenstveno prema privrednim društvima, ne sme se isključiti mogućnost njene primene i na svaku drugu organizaciju koja ima svojstvo pravnog lica.

Kada je reč o privrednim društvima, pod promenom pravne forme se podrazumeva pretvaranje iz neke postojeće pravne forme u novu zakonom utvrđenu formu privrednog društva, uz zadržavanje pravnog subjektiviteta. Najradikalnije promene pravne forme dovode do promene prirode pravne ličnosti, nešto ograničenijeg dometa su transformacije građanskog društva u privredno društvo, a najčešće su transformacije jedne forme privrednog društva u drugu formu.³⁶ U ovim slučajevima ne dolazi do prestanka pravnog lica, jer ono nastavlja da deluje u drugom obliku, pa se zato njegova odgovornost za krivično delo raspravlja pod uslovima iz člana 6 ZOPLKD.

32 Z. Đurđević /2005/, str. 61.

33 Z. Đurđević /2005/, str. 61.

34 Z. Stojanović, R. Shine /2007/, str. 75.

35 U tom smislu i: Z. Đurđević /2005/, str. 131.

36 M. S. Vasiljević /2007/, str. 563.

III

Preporuka N° R(88) 18 Komiteta ministara Saveta Evrope od 20. oktobra 1988. godine o odgovornosti pravnih lica za krivična dela³⁷ insistira da države predvide krivične sankcije i mere koje će biti prilagođene pravnim licima. Ovaj zahtev je poznat kao načelo specijaliteta, a njegovo postojanje se opravdava brojnim argumentima.³⁸ S obzirom da pravna lica predstavljaju tela koja se odlikuju promenljivim karakterom (na primer, članovi pravnog lica mogu da budu zamenjeni, organizacija promenjena), jasno je da pojedine ustanove krivičnog prava, kao što su povrat, oslobođenje od kazne i t. sl., ne mogu da budu na isti način primenjene kao prema fizičkim licima. Krivične sankcije ne bi smele da sputavaju pravna lica u obavljanju korisnih ciljeva zbog kojih su osnovana, a istovremeno bi trebalo da spreče fizička lica da nastave da vrše društveno štetne aktivnosti i odgovorno telo da izvlači korist iz tih krivičnih dela.

U teoriji postoji određeno neslaganje u vezi sa opštom svrhom krivičnih sankcija i njihovom primenom prema pravnim licima. Izneto je mišljenje da opšte odredbe iz KZ mogu da posluže kao pomoćno sredstvo za odmeravanje kazne. Retribucija nema značajniju ulogu pri sankcionisanju pravnih lica, već je svrha propisivanja i primene krivičnih sankcija isključivo preventivna, a u meri u kojoj je to moguće i reparativna odnosno restitutivna.³⁹ Na drugoj strani, postoji shvatanje da je opšta svrha krivičnih sankcija ista i prema pravnim licima: suzbijanje krivičnih dela, što se postiže generalnom i specijalnom prevencijom. Svrha sankcija se pri tom ne može ostvariti direktnim uticajem na pravno lice, već uticajem na njegove organe i članove.⁴⁰

Zakonodavac je predvideo da se pravnom licu za krivično delo mogu izreći kazna, uslovna osuda i mere bezbednosti (član 12 ZOPLKD). Reč je u osnovi o dualističkom sistemu krivičnih sankcija, od kojih su kazne utemeljene na krivici odgovornog lica u pravnom licu, a mere bezbednosti na opasnosti pravnog lica. Uslovna osuda kao mera upozorenja ne predstavlja treću kategoriju krivičnih sankcija, jer je alternativa kazni i teško je zamisliva bez njenog postojanja.⁴¹

Kazna prestanka pravnog lica je najteža krivična sankcija koja se može izreći pravnom licu, jer nakon njenog izvršenja pravno lice prestaje da postoji. U literaturi se ova kazna obično označava kao „smrt“ pravnog lica,⁴² iako po svojim posledicama ona nije istovetna smrtnoj kazni koja se izriče fizičkom licu.⁴³ Prestanak pravnog lica može se izreći samo kao glavna kazna (član 13 stav 2 ZOPLKD), a njeno izricanje nije vezano za težinu krivičnog dela, već za okolnost da je delatnost

37 Recommendation N° R (88) 18 concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities.

38 S. Gerroms /1996/: La responsabilité pénale de la personne morale: une étude comparative, *Revue internationale de droit comparé*, n° 2, Paris, str. 566, 567.

39 D. Derenčinović /2003/, str. 60.

40 Z. Stojanović, R. Shine /2007/, str. 82, 83.

41 Z. Stojanović /2006/, str. 32.

42 Z. Đurđević /2005/, str. 75; LJ. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković /2007/, str. 57.

43 Z. Stojanović, R. Shine /2007/, str. 85.

pravnog lica u celini ili znatnoj meri bila u funkciji vršenja krivičnih dela (član 18 stav 1 *in fine* ZOPLKD).

Zahtev da delatnost pravnog lica bude u celini ili u znatnoj meri u funkciji vršenja krivičnih dela jeste osnovna pretpostavka za izricanje kazne prestanka pravnog lica. Donekle je sporno kako bi trebalo razumeti pojam delatnost pravnog lica. Pojedini autori izjednačavaju delatnost pravnog lica sa njegovim poslovanjem i smatraju da između krivičnog dela i poslovanja pravnog lica mora da postoji uzročna veza.⁴⁴ Ovo gledište se ne bi moglo prihvatiti, jer poslovanje pravnog lica ima uže značenje od delatnosti o kojoj govori član 18 stav 1 ZOPLKD.

Obim poslovne sposobnosti pravnog lica određen je obimom njegove pravne sposobnosti: pravno lice može preduzimati pravne poslove radi sticanja, prenošenja, izmene i gašenja samo onih prava i obaveza koje može imati. Postoje opšta ili specijalna pravna sposobnost, pri čemu pravno lice sa opštom pravnom sposobnošću ima sva imovinska prava i obaveze (koja po prirodi stvari može da ima), dok mu specijalna pravna sposobnost daje samo ona prava i obaveze koja su mu neophodni za ostvarivanje cilja i obavljanje delatnosti.⁴⁵ Izjednačavanje delatnosti pravnog lica sa njegovim poslovanjem, na čemu insistira pomenuto stanovište, imalo bi za posledicu da krivično delo koje je izvršeno van delokruga prava i obaveza kojima raspolaže pravno lice sa specijalnom pravnom sposobnošću, ne bi predstavljalo osnov za izricanje kazne prestanka pravnog lica. Protiv izloženog shvatanja govori i član 24 ZOPLKD koji uređuje meru bezbednosti zabrane obavljanja određenih *registrovanih* delatnosti ili poslova.

Pojmom delatnosti pravnog lica trebalo bi zato obuhvatiti kako poslovanje pravnog lica,⁴⁶ tako i aktivnosti izvan delokruga njegovih prava i obaveza koje su u funkciji vršenja krivičnih dela.⁴⁷ Jednom reči, reč je o slučajevima u kojima pravno lice služi kao sredstvo ili kao paravan za vršenje krivičnih dela.⁴⁸

Potrebno je da delatnost pravnog lica bude u celini ili u znatnoj meri u funkciji obavljanja kriminalnih aktivnosti. Delatnost koja je u celini usmerena na vršenje krivičnih dela predstavlja neophodan uslov kriminalne delatnosti. Pored toga, mogućnost izricanja kazne prestanka pravnog lica postoji i ako je delatnost pravnog lica u znatnoj meri u funkciji vršenja krivičnih dela, što je *questio facti* koje bi trebalo procenjivati prema okolnostima datog slučaja.

Ako se ima u vidu da delatnost pravnog lica treba da bude u funkciji vršenja krivičnih dela, može se postaviti pitanje koliko je dela potrebno da bi došlo u obzir izricanje kazne prestanka pravnog lica. Slična formulacija postoji u članu 112 stav

44 LJ. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković /2007/, str. 58.

45 O. Stanković, V. V. Vodinić /2004/, str. 95, 96.

46 Na primer, uklanjanje otpada koje klanovi Kamore obavljaju preko svojih firmi registrovanih za taj biznis. R. Savijano /2009/: *Gomora Putovanje kroz ekonomsku imperiju i san o dominaciji Kamore*, 3. izdanje, Geopoetika, Beograd, str. 298, 299.

47 To je bio slučaj sa perionicama rublja koje su u vreme prohibicije u SAD služile za pranje novca stečenog krijumčarenjem, proizvodnjom i prodajom alkoholnih pića, prostitucijom i ilegalnim klađenjem. B. Banović /2007/: *Pranje novca* – in: G. P. Ilić (priređio), *Korupcija – osnovni pojmovi i mehanizmi za borbu*, Edicija Crimen 03, Beograd, str. 108.

48 I. Bele, M. Deisinger, V. Balažić /2000/, str. 54; Z. Đurđević /2005/, str. 75.

22 KZ koja govori o grupi lica povezanih za vršenje krivičnih dela. S obzirom da ova zakonska odredba koristi množinu, u literaturi se ističe da ne bi bilo dovoljno da se lica povežu da učine samo jedno krivično delo.⁴⁹ Na sličan način bi trebalo razumeti i odredbu člana 18 stav 1 ZOPLKD koja govori o vršenju krivičnih dela. Dovoljno bi bilo da je učinjeno i jedno krivično delo, ako sud zaključi da je delatnost pravnog lica u celini ili u znatnoj meri u funkciji vršenja krivičnih dela. Češći će ipak biti slučaj da sud takav zaključak izvede na osnovu činjenice da je pravno lice izvršilo više krivičnih dela.

Po pravnosnažnosti presude kojom je izrečena kazna prestanka pravnog lica dolazi do njenog izvršenja (član 18 stav 2 ZOPLKD). U zavisnosti o kojem pravnom licu je reč, sprovodi se postupak likvidacije, stečaja ili prestanka na drugi način. Pravno lice prestaje da postoji u trenutku brisanja iz registra koji se vodi kod nadležnog organa (član 18 stav 3 ZOPLKD). Izvršenje kazne prestanka pravnog lica zastareva u roku od osam godina od osude na ovu kaznu (član 33 stav 1 tačka 2 ZOPLKD). U uporednom pravu postoje i drugačija rešenja, pa tako u hrvatskom pravu kazna ukidanja pravne osobe ne zastareva, jer bi, prema shvatanju doktrine, to bilo protivno prirodi ove kazne.⁵⁰ *Ratio* nezastarivosti je u tome da se kazna izriče zločinačkim organizacijama ili grupama kojima je glavna delatnost vršenje krivičnih dela, pa njihovo postojanje ne može postati legalno ili prihvatljivo.⁵¹

LITERATURA

- Banović B./2007/: Pranje novca– in: G. P. Ilić (priredio), *Korupcija – osnovni pojmovi i mehanizmi za borbu*, Edicija Crimen 03, Beograd
- Barbić J./2003/: Osobe koje vode poslove kao odgovorne osobe i određenje predstavnika pravne osobe po Zakonu o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 10, br. 2, Zagreb
- Baucells Lladós J., Mauro C./2009/: Vers l'introduction de la responsabilité pénale des personnes morales en droit espagnol, *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, n° 4, Paris
- Bele I., Deisinger M., Balažić V./2000/: *Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja (ZOPOKD) s komentarjem*, Gospodarski vestnik, Ljubljana
- Cartier M. E. /2005/: Kaznenopravna odgovornost pravnih osoba u francuskom pravu, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 12, br. 2, Zagreb
- Derenčinović D./2003/: *Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela: s uvodnim napomenama, komentarskim bilješkama, pojmovnim kazalom i priložima*, NOCCI d.o.o., Zagreb.
- Đurđević Z./2005/: *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela*, Narodne novine, Zagreb
- Gerroms S./1996/: La responsabilité pénale de la personne morale: une étude comparative, *Revue internationale de droit comparé*, n° 2, Paris
- Grubač M., Perić O., Pihler S. /1982/: *Osnovi prava o privrednim prestupima*, Privredna štampa, Beograd

49 Z. Stojanović /2006/, str. 314.

50 D. Derenčinović /2003/, str. 73.

51 Z. Đurđević /2005/, str. 82.

- Lazarević Lj., Vučković B., Vučković V./2007/: *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, Štamparija „Obod“ ad Cetinje, Cetinje
- Pradel J./2002/: *Droit pénal comparé*, 2 édition, Dalloz, Paris
- Savijano R./2009/: *Gomora Putovanje kroz ekonomsku imperiju i san o dominaciji Kamore*, 3. izdanje, Geopoetika, Beograd
- Stanković O., Vodinelić V./2004/: *Uvod u građansko pravo*, Nomos, Beograd
- Stojanović Z./2006/: *Komentar Krivičnog zakonika*, JP „Službeni glasnik“, Beograd
- Stojanović Z., Shine R./2007/: *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, Ministarstvo pravde Republike Crne Gore, Podgorica
- Vasiljević M. S./2007/: *Kompanijsko pravo, Pravo privrednih društava Srbije i EU*, Treće izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, JP „Službeni glasnik“, Beograd
- Krivični zakonik*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 (ispr.), 107/2005 (ispr.), 72/2009 i 111/2009
- Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela*, Službeni glasnik RS, broj 97/2008

Goran P. Ilić

Faculty of Law, University of Belgrade

MARGINALIA ALONG WITH CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL ENTITIES ACT

SUMMARY

Although, almost two years passed by since Republic of Serbia has statutory regulated the matter of criminal liability of legal entities, in practice until now there haven't been cases in which these rules were applied. There are a lot of reasons for that, and one of them are certainly new normative solutions which criminal law optics, traditionally directed to individual subjectively liability of person as crime offender, displacing to legal entities and specific qualities which are the result of that. Because of that, in this work the retrospect is done on some new legal institutions, and before all those from the field of material criminal law.

It is examined, in the first place, circle of crimes for which legal entity can be responsible, and after that legal entities which liability can be discussed in criminal proceeding. Attention is then directed to interpretation of meanings of two basic crime subjects – responsible person and legal entity. Although these mentioned subjects usually appears as „original“ and „derived“ crime offender, there are situations in which only one of them could be brought out in the face of justice. At the end of work specific qualities in connection with criminal sanctions which can be declared to legal entity are analyzed, by which special attention is dedicated to „capital punishment“ that is liquidation of legal entity.

Key words: legal entity, responsible person, crime, criminal sanctions.